

ODILLIK MEZONI

ILMIY-AMALIY, HUQUQIY JURNAL

**ЎЗБЕКИСТОН – ИЖТИМОЙ ДАВЛАТ:
МЕХР-ОҚИБАТ, САХОВАТ ВА
ҲАМЖИҲАТЛИК УЛУФ ҚАДРИЯТ**

“ODILLIK MEZONI”

илмий-амалий, ҳуқуқий журнал

Муассис: Ўзбекистон Республикаси
Одил судлов академияси

Ҳамкорлар

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши,
Ўзбекистон Судьялари ассоциацияси

ТАҲРИР КЕНГАШИ

Холмўмин ЁДГОРОВ
Убайдулла МИНГБОЕВ
Шерзод АБДУҚОДИРОВ
Дилшод АРИПОВ
Малика ҚАЛАНДАРОВА
Ҳожи-Мурод ИСОҚОВ
Дилшод ИСРОИЛОВ
Худойқул АЗИЗОВ
Илҳом НАСРИЕВ
Собир ХОЛБАЕВ
Шавкат ҲАҚНАЗАРОВ
Ботир САМАРХОДЖАЕВ
Толибжон ОБИДОВ
Фозилжон ОТАХОНОВ

Бош муҳаррир

Арслон ЭШМУРДОВ

Навбатчи муҳаррир

Шаҳбоз САИДОВ

Саҳифаловчи дизайнер

Шокиржон АЛИБЕКОВ

Журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар
Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация
комиссияси Раёсатининг 2019 йил 31 январ-
даги 261/8 сон қарори билан юридик фанлар
бўйича диссертациялар асосий илмий нати-
жаларини чоп этиш тавсия этилган илмий
нашрлар рўйхатига киритилган.

Манзил: 100097, Тошкент шаҳри,
Чилонзор тумани, Чўпон ота кўчаси, 6-уй

Электрон манзил:
odillikmezoni2019@umail.uz

Ўзбекистон Республикаси Матбуот ва
ахборот агентлигидан 2019 йил 27 августда
0972-рақам билан қайта рўйхатдан ўтган.

Обуна индекси: 1317

Ҳар ойда бир марта чоп этилади.

Журналда эълон қилинган материаллардан
фойдаланилганда манба қайд этилиши керак.

Босишга 30.01.2026 да рухсат берилди.

Бичими 60x84 13/8,8 босма табок.

Буюртма № 87. Адади 1925.

Баҳоси келишилган нарҳда.

“OLTIN NASHR” МЧЖ

матбаа корхонасида чоп этилди.

Корхона манзили:

Тошкент шаҳри, Бунёдкор кўчаси, 42-уй

Телефон: +998 97 735 11 88

МУНДАРИЖА

ДАВРА СУҲБАТИ

4

ДАВЛАТ ДАСТУРИДА ОДИЛ СУДЛОВ:
ЯНГИ ВАЗИФА, ЯНГИЧА СИФАТ

11

ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШ СОҲАСИДА
СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ОМИЛЛАРИ

13

БУЮК БРИТАНИЯДА ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ
АСОСИЙ МАНБАЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

15

ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛ

ҲАРБИЙ ХИЗМАТЧИЛАР ҲУҚУҚИЙ
ҲИМОЯСИГА ҚАРАТИЛГАН ҚОНУНЛАР
ИЖРОСИ УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИ

17

КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ:
МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБА

19

МУЛОҲАЗА

СУД ҲОКИМИЯТИ ОЧИҚЛИГИ ЖАМОАТЧИЛИК
НАЗОРАТИНИНГ МУҲИМ ВОСИТАСИ

21

УНДИРУВНИ ГАРОВ МУЛКИГА ҚАРАТИШДА
ЮЗАГА КЕЛАДИГАН АЙРИМ МАСАЛАЛАР

23

МУҲИМ МАВЗУ

СУРРОГАТ ОНАЛИК ШАРТНОМАСИ
ВА УНИ ТАРТИБГА СОЛИШ

ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИГИ

24

ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШНИНГ ЖИНОЯТ-
ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ

26

МЕНИНГ ФИКРИМ

ИҚТИСОДИЙ СУД ИШ ЮРИТУВИДА
СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ
ЖОРИЙ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ

ТАЛҚИН

27

ЭКОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ
ҚОНУНБУЗИЛИШЛАРДА ЖИНОЯТ ПРЕДМЕТИ

МУТАХАССИС МУЛОҲАЗАСИ	29
СУД ТЕРГОВИДА ҲИМОЯ ИНСТИТУТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	
31	СУДЬЯ МИНБАРИ
ЎЗБЕКИСТОНДА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА СУД ТИЗИМИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	
	32
БОЛА ҲУҚУҚЛАРИНИ СУД ТАРТИБИДА ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	
34	
СУДЛАРДА МЕДИАЦИЯНИНГ АҲАМИЯТИ ВА ҚОНУНЧИЛИКДАГИ ЎЗГАРТИРИШЛАР	
МОЗИЙДАН САДО	36
АҲМАД ДОНИШ МИНТАҚА ИНҚИРОЗИ САБАБЛАРИ ҲАҚИДА	
38	СУД ОЧЕРКИ
ОҒУФУРУШНИНГ ҚИСМАТИ	
ТАҲЛИЛ	39
ЗАМОНАВИЙ КРИМИНОЛОГИЯДА ЖИНОЯТЧИЛИККА ОИД ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАСАЛАСИ	
42	ТАДҚИҚОТ
ЗАМОНАВИЙ ИҚТИСОДИЙ ЖИНОЯТЛАРГА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ НАЗАРИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	
	43
НОГИРОНЛИГИ БЎЛГАН ШАХСЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	
44	
ФАРЗАНДЛИККА ОЛИШ ИНСТИТУТИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР	
	46
МУДОФАА САЛОҲИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ҲАРБИЙ-ДИПЛОМАТИК ҲАМКОРЛИКНИНГ ЎРНИ	

48	
ЖИНОЯТ ИШИ ҚЎЗҒАТИШНИ РАД ҚИЛИШ: МУАММО ВА ЕЧИМ	
ТИНГЛОВЧИ МИНБАРИ	50
ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШДА МУҲИМ ИНСТИТУТ	
51	
ҲУҚУҚИЙ - ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ ҚУРИШНИНГ МУҲИМ ШАРТИ	
	52
ПРОФЕССИОНАЛ СУДЬЯЛАР КОРПУСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ: ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ ВА МИЛЛИЙ АМАЛИЁТ	
53	
СУДЬЯ ОДОБИНИНГ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ	
ВАЖНАЯ ТЕМА	54
ВНЕДРЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ В СУДОПРОИЗ-ВОДСТВО В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	
55	
АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОКАЗАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ	
ТЕМА ДНЯ	57
ПРИОРИТЕТЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА	
59	ПРОЦЕСС
РЕФОРМЫ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ВЕРХОВЕНСТВА ЗАКОНА В СУДЕБНО-ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ	
	60
КАК НЕ СТАТЬ ЖЕРТВОЙ КИБЕРМОШЕННИКОВ В УЗБЕКИСТАНЕ	
61	ANALYSES
THE GENESIS OF INFORMATION INTERMEDIARY LIABILITY: WEB 1.0, JUDICIAL PRACTICE, AND THE DIGITAL MILLENNIUM COPYRIGHT ACT	

ЗАМОНАВИЙ КРИМИНОЛОГИЯДА ЖИНОЯТЧИЛИККА ОИД ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАСАЛАСИ

АННОТАЦИЯ: ушбу мақолада замонавий криминология фанида жиноятчиликка оид илмий тадқиқотлар ўтказиш самарадорлигини баҳолаш масаласи кўриб чиқилади. Ўзбекистон мисолида криминологик тадқиқотларнинг методлари, уларнинг амалий натижалари, ҳуқуқий сиёсатга таъсири ва халқаро тажриба билан қиёсий таҳлили ёритилган. Шунингдек, илмий изланишларни молиялаштириш, ахборот-таҳлилий инфратузилмани ривожлантириш, илмий натижаларни амалиётга татбиқ этиш тизимини мустаҳкамлаш бўйича тавсиялар илгари сурилган.

Калит сўзлар: замонавий криминология, жиноятчиликнинг олдини олиш, инновацион ёндашувлар, криминологик прогноз, жиноятчилик профилактикаси, башорат қилиш методлари.

Замонавий криминологияда жиноятчилик муаммоларини чуқур ўрганиш ва илмий тадқиқ қилиш долзарб аҳамият касб этади. Жиноятчиликнинг тенденциялари, сабаблари ва олдини олиш чораларини илмий асосда аниқлаш, жамиятда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Қўллаб-ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, жиноят ва жазога доир сиёсатни шакллантиришда илмий тадқиқотлар натижаларига таянган ҳолда "далилларга асосланган" ёндашув қўлланиши юқори натижа беради.

Криминологик тадқиқотларда қўлланиладиган усуллар ранг-баранг бўлиб, улар орасида назарий ва эмпирик ёндашувлар бир-бирини тўлдирди. Умуман олганда, илмий изланиш муваффақияти кўп жиҳатдан фойдаланиладиган усулларнинг самарадорлигига боғлиқ эканлиги тан олинган. Шу боис криминология фанида биттагина методга таяниб қолиш эмас, балки турли усулларни уйғунлаштириб қўллаш муҳимдир. Фақат битта усулга ҳаддан ташқари эътибор бериб, бошқаларини четлаб ўтиш нотўғри ҳулосаларга олиб келиши мумкин. Аксинча, бир қанча методлардан фойдаланиш сифатли ва ҳар томонлама тўлиқ ахборот олишга, ҳулосалар ва тавсияларни илмий жиҳатдан асослашга хизмат қилади.

Назарий методлар криминологияда жиноятчиликни тушунтирувчи концепциялар ва қонуниятларни ишлаб чиқишга қаратилган. Назарий таҳлил жиноятчилик сабабларини чуқур англаш ва мавжуд қонунчиликни такомиллаштириш бўйича илмий ҳулосалар чиқаришга ёрдам беради.

Эмпирик методлар эса бевосита жиноятчилик ҳолатига оид далилларни тўплаш ва таҳлил этишга йўналтирилган. Криминологияда кенг қўлланиладиган эмпирик усуллар қуйидагилар:

Статистик таҳлил – жиноятчиликка доир рақамларни ўрганиш, жиноятлар даражаси, тузилмаси ва динамикасини аниқлашда қўлланилади. Статистик-маълумотларга таянган ҳолда муайян ҳудуд ёки давр бўйича жиноятчилик кўрсаткичлари қиёсий таҳлил қилинади. Мисол учун, тадқиқотлар шуни кўрсатадики, Ўзбекистонда охириги ўн беш йил ичида умумий жиноятчилик даражаси маълум даражада ошган бўлса-да, вояга етмаганлар жиноятчилиги аксинча 35% га камайган. Бундай фарқлар статистик таҳлил орқали аниқланиб, уларнинг сабаблари чуқурроқ тадқиқ қилинади.

Сўров ва интервью усуллари – жиноят содир этган шахслар, жабрланувчилар ёки профилактика субъектлари билан суҳбатлар ўтказиш орқали керакли маълумот йиғилади. Сўровнома (анкета) лар ёрдамида кенг қамровли маълумотлар олинади, интервьюлар эса индивидуал ҳолатларни чуқур англаш имконини беради. Мазкур усуллар жиноятчилар шахсини, жиноят содир этилишига туртки бўлган омилларни аниқлашда муҳим аҳамиятга эга.

Контент-таҳлил – ҳужжатлар, оммавий ахборот воситалари материаллари, суд ишлари ҳужжатлари каби матнли манбаларни

таҳлил қилиш орқали жиноятчилик тенденциялари ва стереотипларини аниқлаш усули.

Экспериментал усул – криминологияда нисбатан камроқ қўлланилса-да, аҳамиятли усуллардан бири. Баъзан алоҳида ҳудуд ёки ижтимоий гуруҳда жиноятчиликка қарши янги профилактик чора-тадбирни синов тариқасида жорий этиб, унинг натижалари кузатилади.

Геоинформацион тизимлар (GIS) ёрдамида таҳлил – жиноятчиликни ҳудудий жиҳатдан ўрганишнинг замонавий усули бўлиб, хариталар орқали жиноят "иссиқ нуқталари"ни (hot spots) аниқлаш имконини беради. GIS технологиялари жиноятлар содир бўлаётган жойларни визуал кўринишда тасвирлаб, уларнинг ҳудудий тарқалиши ва интенсивлигини таҳлил қилади.

Қиёсий (таққослаш) усул – Ўзбекистон жиноятчилик ҳолатини минтақавий ва халқаро кўрсаткичлар билан солиштириш ҳам муҳим метод ҳисобланади. Бу усул бир давлат тажрибасини бошқасиники билан қиёслаб, муваффақиятли механизмларни трансфер қилиш ёки ўзимиздаги муаммоларни чуқурроқ тушунишга хизмат қилади.

Юқоридаги усуллар билан бир қаторда, криминологияда кибернетик ёндашувлар ва замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш ҳам ривожланмоқда. Масалан, катта ҳажмдаги маълумотларни автоматик таҳлил қилиш, сунъий интеллект орқали жиноят содир бўлиш эҳтимолини башорат қилиш каби услублар хорижда синовдан ўтмоқда. Ўзбекистонда ҳам жиноятчиликка оид ахборот-таҳлилий платформаларни жорий этиш масаласи кун тартибига қўйилган.

Умуман олганда, криминологик тадқиқотлар назарий ва эмпирик методларнинг уйғунлашуви асосида олиб борилади. Ўзбекистон тажрибасида анъанавий назарий-ҳуқуқий таҳлиллар ҳозирда эмпирик ижтимоий тадқиқотлар билан бойитилмоқда.

Ўзбекистонда амалга оширилган криминологик тадқиқотлар самарадорлигини баҳолаш учун, аввало, уларнинг қандай натижалар берганига ва амалиётга таъсирига эътибор қаратиш лозим. Мамлакатимизда сўнгги йилларда жиноятчилик муаммоларини ўрганишга доир қатор илмий ишлар ва изланишлар амалга оширилди. Жумладан, вояга етмаганлар жиноятчилиги динамикаси, коррупция жиноятларининг криминологик хусусиятлари, рецидив жиноятчиликнинг олдини олиш масалалари бўйича диссертациялар, монографиялар ва илмий мақолалар чоп этилди. Криминолог олимларимиз томонидан жиноятчиликнинг турли кўринишларига доир сабаб ва омиллар таҳлил қилиниб, муайян тавсиялар таклиф қилинди.

Олиб борилган тадқиқотларнинг айрим натижаларини мисол тариқасида келтирамиз. Юқорида таъкидланганидек, статистик

таҳлиллар Ўзбекистонда вояга етмаганлар жиноятчилигининг сўнгги йилларда сезиларли даражада камайганини кўрсатди – мустақиллик йилларида бу кўрсаткич бир неча баробарга пасайди. Илмий изланишлар бундай ижобий тенденцияни ёшларга оид профилактика чоралари самараси сифатида эътироф этмоқда.

Шу билан бирга, илмий тадқиқотлар умумий жиноятчилик ҳолати бўйича мураккаб манзарани аниқлаб берди. Масалан, статистик маълумотларга кўра, 2018 йилда мамлакат бўйича қайд этилган умумий жиноятлар сони аввалги йилга нисбатан 33,5% га камайган эди. Бироқ кейинги йилларда жиноятларни ҳисобга олиш тартибидagi ўзгаришлар ва бошқа омиллар туфайли расман қайд этилаётган жиноятлар сони яна ошди. Бу ҳолатни тадқиқотчилар ҳуқуқбузарликларнинг яширин (латент) қисми очила бошлагани, янги турдаги жиноятлар (хусусан, кибержиноятлар) кўпайгани ва аҳолининг ҳуқуқий онги ошиб, муурожаатлар ортгани билан изоҳлашмоқда. Демак, криминологик тадқиқотлар нафақат статистик рақамларни қайд этиш, балки уларнинг ортидаги сабабларни ҳам таҳлил қилишга ёрдам берди. Натижада, жиноятчиликнинг ошиш ёки камайиш тенденцияларини тўғри талқин этиш имкони пайдо бўлмоқда.

Энг муҳим ютуқлардан бири – криминологик тадқиқот натижаларини амалиётга жорий этишнинг институционал механизми яратилганидир.

Криминологик тадқиқотларнинг самарадорлигини кўрсатувчи яна бир жиҳат – маҳаллий даражада муаммоларни ҳал этишга қўшаётган ҳиссасидир. Мисол учун, 2025 йилда Криминология тадқиқот институтининг махсус ишчи гуруҳи Қашқадарё вилоятида жойларга чиқиб, жиноятчиликка оид вазиятни чуқур ўрганди. Ушбу эмпирик тадқиқот давомида жойлардаги криминоген вазият таҳлил қилиниб, жиноятчиликнинг ўзига хос хусусиятлари ва сабаб омиллари аниқланди. Натижада далилларга таянган ҳолда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган амалий тавсиялар ишлаб чиқилди. Мазкур тавсияларга асосан вилоятда профилактика ишларини такомиллаштиришга киришилгани ва дастлабки натижалар ижобий эканлиги қайд этилмоқда (Ички ишлар вазирлиги маълумотлари). Бу мисол криминологик тадқиқотлар самарадорлиги, яъни уларнинг жиноятчиликка қарши курашда реал фойда келтириши мумкинлигини яққол кўрсатади.

Шу ўринда, илмий тадқиқотларнинг самарадорлигини ошириш учун ҳалигача мавжуд айрим камчиликларни ҳам тан олиш лозим. Ўзбекистонда илгари криминологик изланишлар кўпроқ назарий-илмий доирада қолиб кетган, уларнинг амалий тавсиялари эса тўлиқ жорий этилмагани кузатилган эди. Масалан, олдинги йилларда академик журналларда чоп этилган мақолалар ёки диссертацияларда берилган таклифлар амалиётга татбиқ этилиш даражаси паст бўлган. Бунинг сабаблари сифатида, илмий ҳамжамият ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ўртасидаги алоқанинг сустлиги, тадқиқотларни етарли молиявий ва институционал қўллаб-қувватлашнинг йўқлиги каби омиллар тилга олинади. Ҳозирги ислохотлар жараёнида ана шундай камчиликларни бартараф этиш бошланган. Хусусан, янги ташкил этилган Криминология кенгаши илмий муассасалар ва амалий органлар ҳамкорлигини йўлга қўйишга хизмат қилмоқда. Ушбу кенгаш доирасида олимлар ва ҳуқуқ тартибот идоралари ходимлари биргаликда долзарб муаммоларни муҳофаза қилиб, илмий асосланган ечимларни ишлаб чиқишга киришгани қувонарлидир.

Ўзбекистоннинг криминологик тадқиқотлар соҳасидаги тажрибасини халқаро контекстда қўриб чиқсак, қатор қизиқарли жиҳат-

лар ва фарқлар намоён бўлади. Ривожланган давлатларда жиноятчиликни ўрганиш ва унга қарши стратегияларни ишлаб чиқишда илмий ёндашув аллақачон чуқур илдиз отган. Масалан, АҚШ, Буюк Британия, Канада каби мамлакатларда полиция фаолиятида далилларга асосланган полициячилик (Evidence-Based Policing) концепцияси кенг қўлланилиб, ҳар қандай янги ташаббус ёки амалиёт аввало илмий текширув ҳамда синовдан ўтказилади. Бу давлатларда махсус тадқиқот марказлари ҳамда университет лабораториялари жиноятчиликни таҳлил қилиш, тажрибавий лойиҳаларни баҳолаш билан шуғулланади.

Европа ва Шимолий Америка тажрибасида криминология соҳаси мустақил академик фан сифатида ривожланиб, ҳукумат сиёсатини шакллантиришда муҳим ўрин тутди. Жиноятчилик профилактикаси, пробацция, реинтеграция каби йўналишларда илмий тадқиқотлар ютуқлари амалий дастурларга асос бўлади. Масалан, Канадада жиноятларни қайта тикланиш (reoffending) кўрсаткичини камайтириш бўйича дастурлар психолог-криминологларнинг изланишлари натижасида ишлаб чиқилган ва қўлланилгач қайта жиноят содир этиш ҳолатлари сезиларли пасайгани илмий ҳисоботларда қайд этилган. Шунингдек, кўплаб хорижий мамлакатларда криминологик тадқиқотлар грантлар тизими орқали молиялаштирилиб, мустақил экспертлар баҳоси ва танлов асосида энг яхши илмий лойиҳалар қўллаб-қувватланади. Бу эса илмий изланишлар сифатини оширади ва янги инновацион ғояларнинг пайдо бўлишини рағбатлантиради.

Минтақамиз, яъни МДҲ давлатлари тажрибасида ҳам криминология соҳасида муайян ўзига хос ютуқлар ва муаммолар мавжуд. Россия, Қозғистон, Украина каби давлатларда ҳали собиқ Иттифок давридан бошлаб криминология йўналишида илмий мактаблар шаклланган. Россияда Ички ишлар вазирлиги қошида Россия илмий-тадқиқот институти фаолият юритиб, мамлакат миқёсидаги жиноятчилик жараёнларини таҳлил қилади ва амалий тавсиялар беради.

Қозғистонда эса Миллий университетлар таркибида криминология марказлари ташкил этилиб, полиция фаолиятини такомиллаштиришга доир илмий изланишлар олиб борилмоқда. Бироқ, бу давлатларда ҳам умумий муаммо – тадқиқот натижаларини амалиётга татбиқ этиш механизмларининг заифлиги кўзга ташланади. Кўп ҳолларда илмий хулосалар назарий доирада қолиб кетиши ёки фақат алоҳида норматив ҳужжатлар преамбуласида тилга олинishi кузатилади. Бу борада Ўзбекистоннинг сўнгги йиллардаги ёндашуви – яъни, давлат даражасида тадқиқот натижаларини “йўл харитаси” шаклида расмийлаштириб, ижрога қаратиш механизми – минтақада ноёб тажриба бўлиши мумкин ва қўшни мамлакатлар учун ҳам қизиқ модель ҳисобланади.

Ўзбекистонда криминологик тадқиқотлар самарадорлигини ошириш йўлидаги мавжуд муаммолар ва уларни ҳал этиш чоралари ҳақида гапирганда аввало, молиялаштириш масаласини қайд этиш жоиз. Илмий тадқиқотлар, айниқса, кенг қўламли эмпирик изланишлар ўтказиш учун етарли маблағ талаб этилади. Ҳозирда Криминология тадқиқот институти давлат бюджети ҳисобидан фаолият юритмоқда, аммо келгусида мустақил грантлар ва халқаро молиявий кўмак механизмларини кенгайтириш зарур.

Кейинги муаммо – институционал ва ташкилий масалалар. Илмий-тадқиқот муассасаларининг мустақамланиши ва кадрлар салоҳиятини ошириш устувор вазифалардан. Яқин-яқингача юртимизда криминология бўйича мутахассислар тайёрловчи махсус факультет ёки бўлимлар қўлами чекланган эди; асосан, юридик олийгоҳлар жиноят ҳуқуқи ва криминология йўналишида назарий

таълим бериш билан кифояланган. Бугунги кунда эса нафақат Ички ишлар академияси, балки Тошкент давлат юридик университети ва бошқа олий таълим муассасалари базасида криминология соҳасида илмий кадрлар тайёрлаш йўлга қўйилмоқда. Бироқ, бу кадрлар учун етарли шароит ва мотивация яратиш лозим. Илмий ходимлар меҳнатини рағбатлантириш тизими, уларнинг тадқиқот олиб бориши учун зарур инфратузилма билан таъминлаш масалалари ҳали ўз ечимини тўлиқ топгани йўқ.

Яна бир муҳим жиҳат – ахборот-таҳлилий платформалар ва технологик интеграциянинг етарлича эмаслиги. Ҳозирда жиноятчилик бўйича катта ҳажмдаги маълумотлар турли идоралар (Ички ишлар, Прокуратура, Судлар ва б.) қошида тўпланади, лекин уларни ягона тизимга келтириб, илмий таҳлил қилиш учун қулай платформа мавжуд эмас. Бу эса тадқиқотчиларнинг маълумотлардан фойдаланиш имкониятини чеклайди. Муаммони ҳал этиш мақсадида, давлат органлари ахборот базаларини интеграция қилиш ва уларни илмий ҳамжамият учун маълум даражада очиқ маълумотлар кўринишида тақдим этиш амалиётини жорий этиш мумкин.

Криминологик тадқиқотлар самарадорлигини ошириш йўлида яна бир тўсиқ – бу илмий натижаларни амалиётга татбиқ этишдаги сусткашликдир. Яъни, олимлар тайёрлаган тавсиялар кўпинча қогозда қолиб кетиши ёки уларни жорий этиш чўзилиб кетиши мумкин. Бу борада тавсия этиладиган чора – илмий тавсиялар ижросини мониторинг қилиш тизимини йўлга қўйишдир. Масалан, ҳар бир йирик тадқиқот якунида тегишли идоралар иштирокида муҳокама-лар ўтказилиб, тавсияларни жорий этиш бўйича "йўл харита"лари ишлаб чиқилиши ва кейинчалик унинг бажарилиши назорат қилиниши лозим. Бунда Криминология кенгаши мувофиқлаштирувчи орган сифатида фаол иштирок этиши мумкин. Шунингдек, етакчи олимлар фикрлари билан илмий мулоқотни кучайтириш, яъни амалиётдагилар чет эл ва маҳаллий экспертлар билан бевосита суҳбат қилишлари, тренингларда қатнашишларини рағбатлантириш керак.

Амалга оширилган таҳлиллар илмий изланишлар самарадорлигини ошириш учун ҳали кўплаб ишлар қилиш кераклигини кўрсатади. Шунинг учун куйидаги асосий йўналишлар бўйича чора-тадбирлар тавсия этилади:

Илмий-тадқиқот фаолиятини молиявий қўллаб-қувватлашни кучайтириш – криминология соҳасида махсус илмий грантлар тизимини жорий қилиш, халқаро донорлар билан ҳамкорликни кенгайтириш ва илмий лойиҳаларни рағбатлантириш лозим. Бу тадқиқотлар сифати ва кўлами ошишига хизмат қилади.

Ахборот-таҳлилий инфратузилмани ривожлантириш – жиноятчиликка доир маълумотлар базасини бир тизимга келтириш, замонавий ахборот технологияларини (Big Data, GIS ва бошқалар) тадқиқот жараёнига жорий этиш, илмий ҳамжамият учун очиқ маълумотлар платформасини яратиш зарур. Шу орқали тадқиқотчилар зарур ахборотга осонлик билан эга бўлиб, кенг қамровли таҳлиллар ўтказишлари мумкин бўлади.

Кадрлар салоҳиятини ошириш ва илмий ҳамкорликни кенгайтириш – криминолог мутахассисларни тайёрлашни такомиллаштириш, малакали илмий кадрларни кўпайтириш муҳим. Етакчи маҳаллий ва хорижий олимлар билан мунтазам илмий мулоқотлар (форумлар, семинарлар, стажировкалар) уюштириш, хорижий тажрибани ўрганиш ва татбиқ этиш учун шароит яратиш керак.

Илмий натижаларни жорий этиш тизимини йўлга қўйиш – ҳар бир муҳим илмий тадқиқот юзасидан тегишли идоралар иштирокида муҳокама-лар ўтказиб, аниқ қарорлар қабул қилиш амалиётини

давом эттириш лозим. Криминология кенгаши ва бошқа масъул тузилмалар илмий тавсияларнинг бажарилишини мунтазам мониторинг қилиб, зарурият туғилганда, қонунчилик ташаббуслари ёки идоравий қарорлар шаклида уларни расмийлаштириши мақсадга мувофиқ.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, криминологик тадқиқотлар замонавий жамиятда жиноятчиликнинг олдини олиш ва унга қарши курашнинг ажралмас қисмига айланмоқда. Ушбу тадқиқотлар орқали жиноятчиликнинг чуқур қатламларига назар ташлаш, унинг илдиз омилларини аниқлаш ва илмий асосланган чораларни ишлаб чиқиш имкони туғилади. Ўзбекистон тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, сўнгги йилларда криминологик изланишларга берилаётган эътибор ошиб, уларнинг натижаларини амалиётга жорий этиш бўйича янги механизмлар яратилмоқда. Хусусан, Криминология тадқиқот институтининг ташкил этилгани ва криминологик Давлат ҳисоботлари орқали йил сайин "йўл хариталари" тузилиши илм-фан ютуқларини бевосита ҳуқуқни муҳофаза сиёсатида интеграция қилмоқда. Бу эса криминологик тадқиқотларнинг самарадорлигини таъминлаш йўлида муҳим қадамдир.

Умид МИРЗАТИЛЛАЕВ,

Ўзбекистон Республикаси Криминология тадқиқот институти бош илмий ходими, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори,

Муҳаммадмирзохон АЪЛОХОНОВ,

Ўзбекистон Республикаси Криминология тадқиқот институти етакчи илмий ходими.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Исмоилов И., Абдурасулова Қ.Р., Фазилов И.Ю. Криминология. Умумий қисм: ИИВ олий таълим муассасалари учун дарслик. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015. – 252 б. (25–26, 88-б.)
2. Фозилов И.Ю. Жамоат хавфсизлиги назариясининг методологик асослари: Ўқув қўлланма. Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашри. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Жамоат хавфсизлиги масалалари илмий-амалий тадқиқотлар маркази, 2023. – 161 б. (14–15-б.)
3. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси. "Жиноятчиликка қарши курашнинг жиноий-ҳуқуқий ва криминологик муаммолари" халқаро илмий-амалий конференцияси материаллари (2023 йил 16 октябрь). – Т.: Жамоат хавфсизлиги университети, 2023. – 607 б. (23–30-б.)
4. Миршаева Н.Х. Аёллар томонидан зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятларнинг олдини олиш масалалари: Юридик фанлар бўйича PhD диссертацияси автореферати. – Т.: ИИВ Академияси, 2022. – 48 б. (33–36-б.)
5. Исмоилов И., ва бошқ. Криминология. Махсус қисм: Дарслик. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015. – 682 б. (236–239-б.)
6. Ҳўжакулов С.Б. Ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасини такомиллаштириш (ички ишлар органлари фаолияти мисолида). – PhD диссертация. – Тошкент, 2018. – Б. 93-102, 117-125.
7. Саиткулов Қ.А. Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар виктимологик профилактикаси бўйича фаолиятини такомиллаштириш. – PhD диссертация. – Тошкент, 2020. – Б. 25-27, 252-260, 6022-6030.
8. Умиразов Б.А. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг криминологик тавсифи ва олдини олишни такомиллаштириш. – PhD диссертация. – Тошкент, 2021. – Б. 117-125, 141-148.
9. Хушвақтова Н.А. Ишни судга қадар юритишда жамоатчилик иштирокини такомиллаштириш. – PhD диссертация. – Тошкент, 2023. – Б. 113-121, 118-127.
10. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. "Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида" (14.05.2014 й., ЎРҚ-371-сон). – Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., № 20, 224-модда.
11. Чотбаев М.Р. ва бошқ. Жиноятларни криминологик баҳорат қилиш: ўқув-услубий қўлланма. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2020. – 50 б.
12. Майборода В.А., Разумовская Н.П. Сунъий интеллект ёрдамида махсус профилактика (Специальная превенция с использованием нейросетей) // Эксперт-криминалист илмий журнали, 2024, №4. – Б. 18–20 (рус тилида).